

Kulturmiljøet – en tværfaglig erkendelsesproces

Peter Dragsbo

Fortid og Nutid september 2001, s. 227-229

I *Fortid og Nutids* martsnummer 2001 påpegede Per Grau Møller i artiklen Kulturmiljøregistrering behovet for et bredt og tværfagligt kulturmiljøbegreb, der på etnologisk vis også omfatter landskabet som led i menneskeligt liv. Det er denne udfordring etnologen og museumsinspektøren i Middelfart, Peter Dragsbo, tager op i dette indlæg.

Peter Dragsbo, f. 1948, mag.art. i europæisk etnologi, 1976-91 museumsinspektør ved Esbjerg Museum, fra 1991 museumsleder for Middelfart Museum. Har i mange år arbejdet med mange slags kulturmiljøer (købstæder, stationsbyer, forstæder, landsbyer og landbyggeskik mv.), og siden 1996 været formand/sekretær for Kulturmiljøråd Fyn.

I *Fortid og Nutid* 2001:1, s. 3-22 lagde Per Grau Møller, Kartografisk Dokumentationscenter, op til en meget tiltrængt faglig diskussion af kulturmiljøbegrebet ud fra spørgsmålet om behovene og strategierne for en registrering af de helheder og elementer i vores fælles omgivelser, som er relevante for kulturmiljøpolitikken. Denne diskussion har indtil nu stået i skyggen af arbejdet med dels at definere selve begrebet kulturmiljø, dels at argumentere og eksemplificere kulturmiljøinteresserne over for andre stærke interesser i den offentlige planlægning.

Per Grau Møller argumenterer med rette for, at man for at kunne operere med kulturmiljøet i en mere videnskabelig sammenhæng må hæve sig over de mange kulturmiljøelementer – prikkerne på kortet, eller som Per Grau Møller definerer det: »de historiske punkter« – og koncentrere sig om »den kulturhistoriske helhed«, dvs. de strukturer, hvori de enkelte elementer fungerer i et samspil. Her er hans bud, at nogle af de væsentligste grundstrukturer

i kulturmiljøet kan defineres ud fra den bebyggelseshistoriske synsvinkel, sådan som den især er blevet udviklet i det fynske forskningsmiljø. Centralt i denne bebyggelseshistorie står bygd-begrebet, som er hentet fra 1930'ernes kulturgeografi (f.eks. Åke Campbell¹), men også inspireret af det etnologiske økotype-begreb (jfr. bl.a. Stoklund 1997²). Med udgangspunkt i de store matrikler 1688/1844 har man prøvet at karakterisere alle landets sogne som slettebygd, skovbygd, hedebygd mm. – og da den helt aktuelle forskning synes at vise, at væsentlige dele af 1600-tallets landskabstyper kan føres tilbage til oldtiden, har vores opfattelse af landskabet hermed fået en meget væsentlig historisk dimension.

For Per Grau Møller består registreringen af de danske kulturmiljøer i at konkretisere denne kulturhistoriske bestemmelse på sogne- og ejerlavsniveau og hertil tilføje de bebyggelselementer og lokale variationer i landskabsudnyttelsen, som er tilkommet i

tidens løb – primært gennem brug af alment forekommende kilder som hartkornstal, opdykningsprocenter, nyere kortmateriale, Trap: *Danmark* mv. – alt sammen med henblik på at »finde det mest bevaringsværdige og typiske inden for hvert tema« (landsbyer, hovedgårde, husmandskolonier osv.), dvs. »de bedst bevarede helheder«. Denne »landskabsnære« registreringsmetode er ifølge Per Grau Møller den mest forskningsprægede, fordi den er »målrettet til formålet« – og derfor kritiserer han bl.a. den mere søgende og udvælgende metode, som blev udviklet i Skov- og Naturstyrelsens projekt om Kulturhistorien i Planlægningen.

Lige så rigtigt det er at fremhæve det lange landskabshistoriske perspektiv som væsentligt i identifikationen af kulturmiljøer, lige så forkert er det at reducere kulturmiljøbegrebet til et spørgsmål om et begrænset antal bebyggelsehistoriske kortudsnit i det åbne land. Kulturmiljø er meget mere – det er alle de historiske og kulturhistoriske vidnesbyrd og spor i vores fælles fysiske omgivelser – både dem, som vi kan læse og forstå her og nu, og dem, der ligger som en kilde til fremtidig forståelse og viden – både dem, der erklæres bevaringsværdige her og nu i en faglig-politisk proces, og de andre. Det er korrekt, at helheden kommer før enkeltelementerne i en kvalificeret kulturmiljøregistrering. Men hvis man kun opererer med helheder, der kan afgrænses og kategoriseres – og her især fokuserer på »de bedst bevarede« – risikerer man netop at reducere kulturmiljøet til »historiske punkter«, samtidig med at man afskærer sig fra at erkende og beskrive væsentlige kulturmiljøsammenhænge.

For det første afskærer man sig fra de miljøer, hvor mange historiske lag er aflejret eller hvor de forskellige historiske og kulturhistoriske strukturer mødes, ofte i dramatiske og »uharmoniske« sammenstød. Det gælder na-

turligvis først og fremmest byerne, som endnu i høj grad mangler at få deres egne kulturmiljø-metoder. Her er der bl.a. – som påpeget på kulturmiljørådenes konference på Nyborg Slot 2000 – brug for at tænke i anderledes overordnede sammenhænge end f.eks. de umiddelbare helheder og arkitektoniske strukturer, som er blevet brugt i kommuneatlas-arbejdet. Men det gælder lige så vel det åbne land, hvor elementer fra mange historiske epoker kan gøre mødestedet til et særligt værdifuldt kulturmiljø.

For det andet afskærer man sig fra at erkende og beskrive de mange vigtige historiske og kulturhistoriske strukturer og sammenhænge, som går på kryds og tværs af ejerlavs- og sogneskel, by og land, landskaber og landsdele. Det kan dreje sig om et miljøelement, som ved udbredelse, hyppighed eller alder er karakteristisk for et område – f.eks. en type levende hegn, en digeform, en egnskarakteristisk gruppe fortidsminder osv. Eller det kan dreje sig om en egnstypisk gårdform eller byggeskik, som ofte kan karakterisere en egn langt stærkere end bebyggelsesstrukturen i sig selv. Elementer, som i de forskellige egne typisk vil være registreret enten af det lokale museum, hvis viden heldigvis ofte langt fra er »tilfældig«, men tværtimod har til opgave at vise kulturmiljøernes variation i tid og rum – eller som led i anden kulturhistorisk forskning.

Lad mig tage et eksempel: Øen Als rummer en variation af slette-, skov- og kystbygd samt en lang række landsbyer med en velbevaret gade- og vejstruktur. Det er interessant nok, men adskiller ikke Als markant fra andre områder i det østlige Sønderjylland. Derimod er bebyggelsens særpræg endnu i høj grad præget af en helt speciel bygnings- og havekultur. Den fremherskende gårdtype er en form, som er udviklet ud fra den ure-

gelmæssige, såkaldte »enlængede« slesvigske gård med en hovedlænge med stald og beboelse. Men samtidig er der på Als en variation af gårdformer, som afspejler et kulturgrænseområdes skiftelige påvirkninger fra nord og syd i form af både enlængede, trefløjede og firelængede anlæg. Og havekulturen har op til vore dage bl.a. været præget af, at der allerede i 1700-tallet var planteskoler, som skabte en tradition for brug af sjældne træer og buske (f.eks. var der graner i bondehaverne allerede omkr. 1840-50). At bevare eller bygge videre på disse elementer må i kulturmiljøsammenhæng være lige så væsentligt som at bevare nogle historiske bebyggelsesstrukturer.

For det tredje er det vigtigt hele tiden at huske på, at kulturmiljøet i land og by ikke blot er en ren fysisk og værdineutral størrelse. Det rumlige landskab indgår både konkret i menneskers dagligliv og brug – og immaterielt i menneskers forestillingsverden, som symboler og værdier (For nye etnologiske synspunkter på kulturmiljø og landskab se bl.a. Clausen,³ Abildtrup Hansen,⁴ og Venborg Pedersen⁵). I opregningen over de værdier, som kan tilskrives kulturmiljø, har man da også hele tiden ved siden af de mere faglige fortælleverdier opereret med en række mere etnologiske værdier som brugsværdi, oplevelsesværdi, symbolværdi, led i levende kultur osv.⁶ Heraf følger naturligvis, at kulturmiljøet også er en arena, hvor forskellige brugsformer, interesser og symboltilskrivninger mødes.

Kulturmiljøbegrebet understreger i miljøpolitisk sammenhæng, at vores fælles omgivelser ikke blot er forskellige grader af natur, men i høj grad menneskeskabt. Men måske kan man alligevel i udviklingen af metoder og

begreber lære lidt af biologien. F.eks. kunne man sammenligne bestemmelsen af bygd og bebyggelse med definitionen af biotoper – mens kulturmiljøets sammenhænge og vigtige elementer kunne sidestilles med den faktisk forekommende flora og fauna. I prioriteringen af naturmiljøet opererer biologerne både med truede biotoper, truede arter og truet diversitet. I kulturmiljødiskussionen kunne man så side stille f.eks. den velbevarede regulerede fortelandsby med biotopen, den efterhånden sjældne sulekonstruktion i det vestfynske bindingsværk med f.eks. hasselmusen – og diversiteten i kulturmiljøet, dvs. variation, elementer og menneskeligt liv, med biodiversiteten. Beskrivelsen af diversiteten i kulturmiljøet kan kun ske kvalificeret i et tværfagligt samarbejde mellem en række fagtraditioner, som naturligvis alle skal skærpe deres analyse- og registreringsmetoder i kulturmiljøarbejdet.

Noter:

1. Åke Campbell: Skånska bygder under förra hälften av 1700-talet, 1928.
2. Bjarne Stoklund: Enkeltgårdslandskaber. Skov- og hedebygder, i: De kulturhistoriske interesser i landskabet, Skov- og Naturstyrelsen 1997.
3. Laura Tolnov Clausen: Kampen om Å-dalen. Upublic. speciale, Institut for Arkæologi og Etnologi, 2000.
4. Anne Mette Abildtrup Hansen: Menneske og landskab. Etnologiske synspunkter på kulturlandskabsdebatten set gennem Lollands Sønder Herred 1870-1905. Upublic. speciale, Institut for Arkæologi og Etnologi, 2001.
5. Mikkel Venborg Pedersen: Cultural Landscapes. Spatial Aspects of Power and Authority in the Duchy of Augustenborg, *Ethnologia Europaea*, 2001, s. .
6. Peter Dragsbo og Nina Fabricius: Kulturbevaring og dagligt liv, Statens Museumsnavn 1987.